

تحلیل اثربخشی تشکلهای محلی بر توسعه کالبدی - فضایی نواحی روستایی کوهستانی - جنگلی شهرستان بابل

حمید جلالیان^{*}، فرامرز بریمانی، وحید ریاحی، مرتضی مهرعلی تبار فیروزجایی

دانشیار گروه جغرافیای انسانی دانشگاه خوارزمی

استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه مازندران

دانشیار گروه جغرافیا انسانی، دانشگاه خوارزمی

دانشجوی دوره دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه خوارزمی

پذیرش: ۹۶/۶/۲۷

دریافت: ۹۵/۳/۹

Analysis of the Effectiveness of Local Organizations on Physical - Spatial Development Mountainous - Forest Rural Areas County of Babol

Hamid Jalalian^{*}, Faramarz Barimani, Vahid Riyahi, Morteza Mahralitabar Fiafouzjaj

Associate of Human Geography Department at Kharazmi University

Professor of Geography and Urban Planning at Mazandaran University

Associate of Human Geography Department at Kharazmi University

PhD. Student of Geography and Urban Planning at Kharazmi University

Received: (30/May/2017)

Accepted: (18/Sep/2017)

Abstract

Development experts with examining the role of government, business and civil society in development, found government and market failure in many cases and that it is turn to test civil society's role in people and local institutions development. Therefore the strengthening of community-based organizations in development was considered important. In this regard, this study aims to determine the effectiveness of saving credit associations on spatial - physical development of rural settlements, 30 members of this community were chosen with snowball technique and in the semi-structured interviews and direct observation required data was compiled and were analyzed by content analysis and inductive approach. The data consists of interviews, divided into units and then compression means are summarized. Finally, by inductive way sub and main themes of abstraction have been extracted. The findings show that association in terms of physical capital (housing, communications, rural facilities) and natural capital (protection of the environment, water resources, livestock diversity, ownership of land) and rural settlements from the perspective of space on stream of consciousness, population and money rural settlement has been effective. In general, the results of show that although these associations are social - economic organizations, but can not be spatial - physically ignored. It seems that if empower the associations and using them to solve problems is better and faster to got results. The researchers also want to study these formations is proposed considering the local nature and having no (or low) similar to the outer approach of qualitatively can results in a more useful way form.

Keywords: rural development, local organizations, partnerships, counrty of Babol.

چکیده

کارشناسان توسعه با بررسی نقش‌آفرینی دولت، بازار و جامعه مدنی در جریان توسعه، نقش دولت و بازار را در بسیاری از موارد ناموفق دانسته و نوبت را به جامعه مدنی داده‌اند تا نقش مردم و نهادهای محلی در توسعه آزموده شود. از این‌رو، تقویت سازمان‌ها و تشکلهای اجتماع‌محور در تحقق توسعه مشارکتی مهم تلقی شده است. در این راستا، پژوهش حاضر با هدف شناخت ابعاد اثربخشی انجمن‌های اعتبار و پس‌انداز بر توسعه فضایی - کالبدی سکونتگاه‌های روستایی، ۳۰ نفر از اعضای این انجمن‌ها را به شیوه گلوله برفی انتخاب و در طی مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و مشاهده مستقیم داده‌های مورد نظر را گردآوری نموده است و آنها را به شیوه تحلیل محتوای کیفی با رویکرد استقرائی تجزیه و تحلیل شده‌اند. داده‌های تحقیق شامل متن مصاحبه‌ها، به صورت واحدهای معنی تقسیم و سپس با فشرده‌سازی خلاصه شده‌اند. در نهایت با شیوه استقرائی طبقات فرعی استخراج و مضمون‌های اصلی از آنها انتزاع شده‌اند. تحلیل یافته‌ها نشان می‌دهد که انجمن‌ها از منظر کالبدی بر سرمایه‌های فیزیکی (مسکن، ارتباطات، تأسیسات روستایی) و سرمایه‌های طبیعی (حفظ محیط‌زیست، منابع آب، تنوع دام، مالکیت اراضی) سکونتگاه‌های روستایی و از منظر فضایی بر جریان آگاهی، جمعیت و پول سکونتگاه‌های روستایی تأثیرگذار بوده است. در مجموع نتایج نشان می‌دهد که این انجمن‌ها هرچند ماهیتاً یک تشکل اجتماعی - اقتصادی‌اند؛ اما نمی‌توان از وجه فضایی - کالبدی آنها غافل بود. به نظر می‌رسد در صورت توانمندسازی این انجمن‌ها و استفاده از آنها حل مشکلات روستاها مفیدتر و سریع‌تر قابل حصول خواهد بود. همچنین، به پژوهشگران علاقه‌مند به مطالعه چنین تشکلهایی پیشنهاد می‌گردد با توجه ماهیت بومی و ناداشتن (یا حداقل کم) مشابه‌های بیرونی اتخاذ رویکرد کیفی می‌تواند در این مسیر نتایج مفیدتری را در پی داشته باشد.

واژه‌های کلیدی: توسعه روستایی، تشکل محلی، مشارکت، شهرستان بابل.

^{*}Corresponding Author: Hamid Jalalian
E-mail: hamidjalalian@khu.ac.ir

^{*} نویسنده مسئول: حمید جلالیان

مقدمه

از جمله ویژگی‌های نیمه دوم قرن بیستم و اوایل قرن بیست و یکم پدیده بین‌المللی شدن امور و توسعه همکاری‌های بین‌المللی بین دولت‌ها و ملت‌هاست که در نتیجه آن تعداد سازمان‌ها و تشکلهای مردمی و غیردولتی به شدت رو به افزایش گذاشت (Lewis, 2001: 1). تأیید این مدعا گزارشی است که کمیسیون نظارت جهانی با عنوان «همسایگی جهانی‌مان»^۱ منتشر و عنوان کرد که تعداد تشکلهای مردم‌نهاد، تا سال ۱۹۰۰ کمتر از ۱۰۰ عدد بود که این تعداد در دهه اول قرن بیست و یکم به ۳۰۰۰۰۰۰ رسیده است (بوچانی، ۱۳۹۲: ۳). در راستای این روند، تشکلهای مردمی و غیردولتی توانسته‌اند به عنوان بخش سوم، مدافع حقوق شهروندی شوند و مطالبات مردمی را در سطح جامعه و، به خصوص در برابر دولت‌ها، نمایندگی کنند و در سطوح محلی، ملی و بین‌المللی حوزه مهمی از فعالیتهای اجتماعی، سیاسی و اقتصادی را در کنار دولت و بازار (بخش خصوصی) بر عهده بگیرند (Lewis, 2001: 2). اهمیت یافتن این سازمان‌ها همزمان با تغییراتی بود که در مضامین و رویکردهای توسعه حاصل می‌شد. این تغییرات در پی بررسی اهمیت و میزان نقش‌آفرینی «دولت، بازار و جامعه مدنی» در جریان توسعه به وجود آمده است (از کیا، ۱۳۸۵: ۲۸۹ - ۲۸۸) که در نهایت نقش دولت و بازار را در بسیاری از موارد ناموفق دانسته و نوبت را به بخش سوم یا جامعه مدنی داده است تا نقش مردم و نهادهای محلی در توسعه آزموده شود (مطیعی‌لنگرودی، ۱۳۸۰: ۲۸۱). از این‌رو، در رهیافتهای جدید توسعه، دولت تمام برنامه‌ها را اجرا نمی‌کند؛ بلکه توسعه مشارکتی مطرح است. یعنی بحث در مورد ایجاد فضا برای مشارکت افرادی است که توسعه برای آنها صورت می‌گیرد. بنابراین، یکی از سازوکارهای افزایش‌دهنده مشارکت مردم، تقویت و تشکیل سازمان‌ها و تشکلهای اجتماع‌محور است (Gosh, 2009: 9). از سویی، وقتی که این‌گونه سازمان‌ها در فضای روستایی، به عنوان زیست‌گاه‌هایی که ساکنان آن بیشتر در معرض فقر و محرومیت هستند و

بسیاری از مسائل و مشکلات شهرهای کشورهای جهان سوم در بی‌توجهی در این فضا نهفته است (Sillberfein, 2004: 258 - 261 & Marilyn). قرار می‌گیرند، نقششان در توسعه اهمیت بیشتری می‌یابد. اما بررسی مطالعات و تحقیقات انجام شده در زمینه توسعه روستایی به خصوص در کشورهای جهان سوم از جمله ایران، نشان می‌دهد که به‌رغم گذشت چندین دهه از برنامه‌های توسعه چالش‌های فراوانی در نواحی روستایی وجود دارد که موجب کاهش ماندگاری جمعیت، فقر اقتصادی، تخریب محیط‌زیست و در کل توسعه‌نیافتگی روستاها شده است (استعلاجی، ۱۳۹۱: ۲۴۱ - ۲۴۰؛ طالب و همکاران، ۱۳۹۱: ۲؛ کلانتری و همکاران، ۱۳۹۱: ۳ - ۲؛ مطیعی‌لنگرودی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲). در این راستا برخی از محققان ریشه ناموفق بودن چنین برنامه‌هایی را مشارکت نکردن اجتماعات محلی می‌دانند و اتخاذ راهبرد مشارکتی و اجتماع‌محور را در برنامه‌های توسعه را - تمامی مراحل آن - ضروری دانسته و تأکید می‌نمایند که در سایه تسهیل‌گری و تامین زیرساخت‌های اساسی از سوی دولت و همیاری اجتماعات محلی، روستاییان توانسته‌اند بر بسیاری از مشکلات اقتصادی و اجتماعی خود فایق آیند (احمدپور و دیگران، ۱۳۹۳: ۴ - ۲؛ قرنی-آرانی، ۱۳۹۳: ۴۶۹؛ علی‌الحسابی، ۱۳۹۰: ۳۶، ترکاشوند، ۱۳۹۲: ۲۵۷). از این‌رو، با توجه به اینکه تشکیل و تقویت سازمان‌های مردم‌نهاد یکی از راهبردها و ابزارهای اساسی و مهم برای عملی ساختن مشارکت به شمار می‌آید (پاپلی‌یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۷: ۱۳۲). این مسئله ضرورت پیدا می‌کند تا در نواحی‌ای که تشکلهای مردمی به صورت خودجوش شکل گرفته، ضمن بررسی اثربخشی آنها در جریان فعلی توسعه روستایی و شناخت چالش‌ها و موانعشان، از آنها در جهت اهداف توسعه روستایی استفاده شود.

برای تحقق این مهم مطالعات اولیه محقق نشان می‌دهد که در محدوده مورد مطالعه انجمن‌های مالی مردم-نهاد وجود دارند که از نظر تعداد و اثربخشی در حال رشد هستند. در واقع، این انجمن‌ها از قوانین نانوشته مشابهی پیروی می‌کنند که به صورت قانونی در جایی ثبت نگردیده‌اند و اعضای آن از ۱۰ تا ۴۰ نفر متغیر است. عامل

هایشان به این نتیجه رسیده‌اند که از پیامدهای مشارکت در این انجمن‌ها برخورداری مناسب‌تر از خدمات اساسی مورد نیاز زندگی مانند آموزش، بهداشت و خرید خودرو و لوازم منزل است (Collins & et al, 2009). بررسی-های برانن^۴ (۲۰۱۰) در تانزانیا نشان می‌دهد که این انجمن‌ها، هم در سطح فردی و هم در سطح خانوار، توانستند بر خدمات بهداشتی، سطح تغذیه و کیفیت مسکن تأثیرگذار باشند (Brannen, 2010). انیوکو^۵ (۲۰۱۲) نشان می‌دهد که نقش تشکلهای مردم‌نهاد روستایی در اجرای مؤثر برنامه‌های دولت برای دستیابی به توسعه روستایی از طریق فعالیت‌های بخش سوم در آموزش، بهداشت، کشاورزی، توسعه اجتماعی، انرژی، محیط‌زیست و زباله بسیار برجسته است (Enyioko, 2012). کسول و همکارانشان^۶ در بررسی موردیشان درباره تأثیرات انجمن اعتبار و پس‌انداز روستایی به این نتیجه رسیده‌اند که این انجمن بر سطح رفاه خانوارهای عضو، تقویت زیرساخت-های روستایی و تقویت و تنوع محصولات کشاورزی اعضا و خرید لوازم مورد نیاز کشاورزی تأثیر گذاشته است (Ksoll, et al, 2013). کلمان^۷ (۱۹۹۹) در بررسی-هایش در شمال تایلند چنین نتیجه گرفت که انجمن‌های مالی روستایی موجب ارتقاء سطح دارایی‌های فیزیکی مانند مسکن خانواده‌های روستایی شده است. رونق خرید و فروش و مشارکت‌های اجتماعی روستاییان در فعالیت-های عمران روستایی از دیگر فوایدی بوده‌اند که از این پژوهش منتج شده است (Coleman, 1999). یودین^۸ (۲۰۱۱) در تحقیق درخصوص با سازمان مالی اجتماع‌محور در بنگلادش به این نتیجه رسیده است که این سازمان ظرفیت بالایی برای توانمندی‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جوامع محلی دارد. برخی از متغیرهایی که در این تحقیق از سازمان‌های مالی اجتماع‌محور تأثیر پذیرفته‌اند شامل بهبود محیط‌زیست و ارتقاء سطح دارایی‌های طبیعی و برخی از امکانات زیربنایی مورد نیاز روستاییان شده

تشکیل آنها، در وهله اول، وابستگی‌های طایفه‌ای و فامیلی و، در وهله دوم، وابستگی مکانی و یا عواملی چون همکار بودن، رابطه دوستی و ... غیره است. بررسی‌های محقق نشان می‌دهد که این انجمن‌ها با فراهم کردن بستر مشارکت برای روستاییان در زمینه تحقق برخی از اهداف توسعه روستایی از جمله بعد کالبدی - فضایی مفید واقع می‌گردند. از این‌رو، با توجه به وجود ظرفیت و توان بومی اشاره شده در منطقه مورد مطالعه و اهمیت توسعه روستایی از رهگذر بهره‌گیری از اجتماعات محلی، تحقیق حاضر در پی شناخت عملکرد فعلی این انجمن‌ها و یافتن پاسخ این سؤال است که انجمن‌های اعتبار و پس‌انداز در چه ابعادی بر توسعه کالبدی - فضایی سکونتگاه‌های روستایی مورد مطالعه تأثیرگذارند؟

با توجه به ماهیت پژوهش حاضر و بهره‌گیری از رویکرد کیفی در پاسخگویی به سؤال پژوهش، نمی‌توان به شکل قیاسی و با بهره‌گیری از نظریه و مدل نظری خاصی به اهداف تحقیق دست یافت. بلکه برعکس، باید با بررسی داده‌ها به ارائه نظریه پرداخت. از این‌رو، در این قسمت از پژوهش به بیان مطالعات انجام گرفته شده اکتفا شده است. بررسی پژوهش‌های انجام گرفته بیانگر این است که برخی از مطالعات انجام شده انجمن‌های اعتبار و پس‌انداز روستایی را بر مؤلفه کالبدی توسعه روستایی تأثیرگذار دانسته‌اند و محقق پژوهشی درخصوص اثربخشی این‌گونه تشکلهای بر بعد فضایی توسعه روستایی نیافته است. مطالعه داس و بوال^۱ نشان می‌دهد که انجمن‌های وام و پس‌انداز روستایی بر بهبود کیفیت زمین کشاورزی و تأمین آب و کیفیت محیط زیست اثرگذار بوده است (Das and Bhowal, 2013). بررسی‌های جی بیازا و همکارانش^۲ بیانگر این مطلب است که عضویت و فعالیت در انجمن‌های مالی افزایش خدمات بهداشتی زنان و کودکان را به واسطه تقویت زیرساخت‌های بهداشتی در سطح روستا در پی داشته است (Beyeza-Kashesya & et al, 2009). کولینز و همکارانشان^۳ در بررسی-

4. Brannen

5. Enyioko

6. Ksoll, et al

7. Coleman

8. Uddin

1. Das and Bhowal

2. J. Beyeza-Kashesya et al

3. Collins, et al.

است. پیشنهاد آنها این است که در صورت ظرفیت‌سازی، این سازمان‌ها می‌توانند راهبرد مناسبی برای توسعه روستایی در همه ابعاد باشند (Uddin, 2011). جانسون و روگالی نشان داده‌اند که در بین زنان کنیا، اتحادیه‌های پس‌انداز و اعتبار گردشی به چرخ و فلک معروف است و به عنوان منبعی برای ذخیره پول به حساب می‌آیند که موجب بهبود کیفیت مسکن و ارتقای سطح کیفی فعالیت‌های کشاورزی شده است (ایزدی به نقل از جانسون و روگالی جانسون و روگالی، ۱۳۸۳: ۳۰).

داده‌ها و روش کار

در پژوهش حاضر، با توجه به ماهیت و اهداف بررسی، از میان سه رویکرد روش‌شناختی کمی، کیفی و ترکیبی، از رویکرد کیفی انتخاب شده است. در این مطالعه کیفی ۳۰ نفر از اعضای انجمن‌های اعتبار و پس‌انداز روستاهای کوهستانی - جنگلی بخش بندپی شرقی شهرستان بابل به شیوه گلوله برفی انتخاب گردیده و از آنها مصاحبه نیمه‌ساختاریافته عمیق به عمل آمده است. پژوهشگر حد تعداد مصاحبه‌شونده را اشباع نظری در نظر گرفته و تا تکراری شدن داده‌ها و عدم دستیابی به اطلاعات جدید، گردآوری داده‌ها را ادامه داده است. در انجام مصاحبه پس از دادن اطلاعات لازم به شرکت‌کنندگان و اطمینان از حفظ محرمانه ماندن اطلاعات، در صورت تمایل شرکت‌کننده و کم‌نشدن کیفیت مصاحبه، اظهارات مشارکت‌کنندگان را ضبط نموده و در غیر این صورت از یادداشت‌برداری استفاده شده است. در این ارتباط برای شروع مصاحبه یک سؤال کلی در نظر گرفته شد که عبارت است از: «عضویت و فعالیت در این انجمن‌ها چه اثراتی بر زندگی شخصی و اجتماعی شما دارد؟» که از بین داده‌های کلی، داده‌های مربوط به ابعاد کالبدی - فضایی توسعه روستایی منفک شده است. در ادامه جهت روشن‌تر شدن مفهوم و عمیق‌تر شدن روند مصاحبه به طور تدریجی سؤالات پیگیری کننده و اکتشافی پرسیده شده است. داده‌های حاصل از مصاحبه با استفاده از تکنیک تحلیل محتوای کیفی (در چارچوب رهیافت استقرائی) مورد تجزیه و تحلیل قرار

گرفته است. پژوهشگر جهت تحلیل داده‌ها مراحل طی شده طی نموده است که در ذیل به ترتیب مراحل طی شده شرح داده می‌شود:

۱. تقریر گفتگوها و شناسایی معناها: در این مرحله - که معمولاً بعد از انجام هر مصاحبه صورت می‌گرفته است - گفتگوهای انجام گرفته از تک تک افراد تنظیم و تدوین شده و معناهای فشرده شده این مصاحبه‌ها استخراج گردیده و آنها در ستون مقابل به تحریر درمی‌آمده است.

۲. تقلیل‌سازی و مقوله‌بندی داده: بعد از انجام فعالیت مرحله اول، محقق با مرور مکرر متون، با معناهای متعددی مواجه شده است که یک بیان مشترک در ادبیات مختلف چندین بار تکرار شده و یا گاهی اوقات کاملاً شبیه هم بوده‌اند. از این‌رو، ابتدا تمامی جملاتی که هدفشان رساندن یک معنای مشترک بوده است (اما با شکل بیان متفاوت) و یا کاملاً شبیه هم بوده‌اند را - بر اساس تفاوت‌ها و شباهت‌هایشان - در یک دسته معنایی قرار داده شده است. همچنین در این مرحله بر روی معناها کدگذاری، از نوع کدگذاری باز انجام شده است که استخراج خرده مقولات را در پی داشته و در ستون مقابل همان ماتریس ارائه گردیده است.

۳. تقلیل خرده مقوله‌ها با هدف استخراج مقوله: پس از انتزاع خرده مقوله‌ها از معناهای برداشت شده، محقق مجدداً تلاش نموده تا براساس شباهت و تفاوت‌های موجود بین خرده مقولات، آنها را در دسته‌های کلی‌تر با عنوان مقوله‌ها طبقه‌بندی کند که از این مرحله با عنوان «کدگذاری محوری» یاد می‌شود.

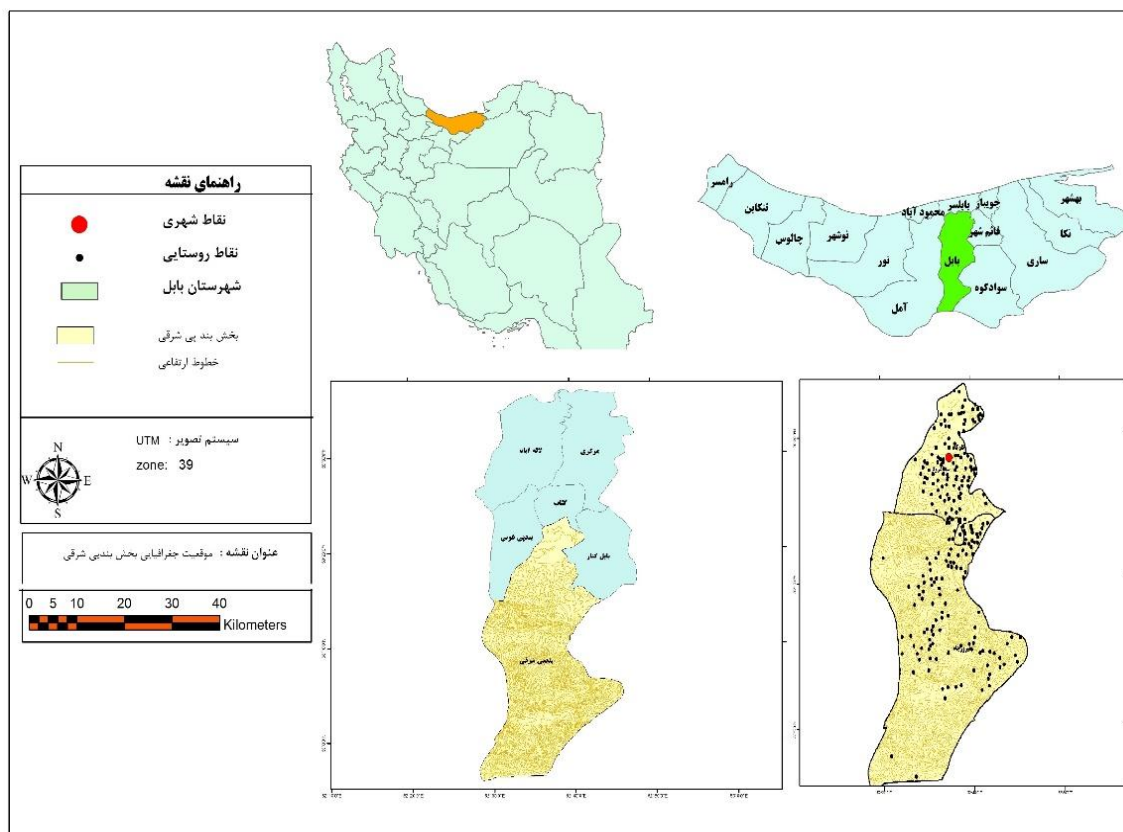
۴. استخراج مضامین اصلی: در مرحله آخر محقق تلاش کرد مقوله‌های استخراج شده مرحله قبلی را با مقایسه و مرور مکرر و براساس تفاوت و شباهت‌هایشان با هم ترکیب کرده و آنها را تحت یک مضمون کلی در بیاورد. شایان ذکر است از این مرحله به عنوان «مرحله کدگذاری انتخابی» یاد می‌شود.

در این پژوهش به منظور افزایش اعتبار و مقبولیت داده‌ها از تحلیل همزمان داده‌ها، مشاهده مداوم، بازنگری ناظران و انتخاب مطلعان اصلی استفاده شده است و همچنین جهت دقت و موثق بودن یافته‌ها (پایایی) از

توپوگرافی شامل بخش‌های جلگه‌ای، جنگلی و کوهستانی است. این بخش از شهرستان بابل با بخش - های گتاب، بخش بندپی غربی، بخش بابل‌کنار، بخش لفور شهرستان سوادکوه و بخش هزار شهرستان آمل همجوار است. بخش بندپی شرقی دارای دو دهستان فیروزجاه، با وسعت $443/2$ کیلومتر مربع و سجادرود، با مساحت $182/7$ کیلومتر مربع است که در تحقیق حاضر تمامی روستاهای دارای سکنه دائمی دهستان فیروزجاه و تعدادی از روستاهای دهستان سجادرود- یعنی روستاهایی که در مناطق جنگلی دهستان سجادرود واقع شده‌اند- مد نظر می‌باشد (شکل ۱).

لحاظ کردن حداکثر مشارکت‌کننده، حسن ارتباط با مشارکت کنندگان، دقت در ثبت داده‌ها، استفاده از محققان و ناظران خارجی، درگیری طولانی مدت با زمینه تحقیق و داده‌ها استفاده شده است.

محدوده جغرافیایی مورد مطالعه روستاهای کوهستانی - جنگلی بخش بندپی شرقی شهرستان بابل است. این بخش بین 35 درجه و $54/5$ دقیقه تا 36 درجه و $23/2$ دقیقه عرض شمالی و همچنین بین 52 درجه و 31 دقیقه تا 52 درجه و $44/1$ دقیقه طول شرقی واقع شده است (استاندارد مازندران، ۱۳۸۹). بخش بندپی- شرقی بزرگ‌ترین بخش شهرستان بابل و از لحاظ

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه

سبب محقق برای تعیین تعداد انجمن فعال، به صورت میدانی از منابع گوناگون مثل شوراهای اسلامی روستاها، تعاونی روستایی منطقه، روستاییان آشنا به منطقه، کارکنان

شرح و تفسیر اطلاعات

انجمن‌ها اعتبار و پس‌انداز روستایی بنا به ماهیت غیررسمی بودنشان در جایی ثبت نگردیده‌اند، به همین

محلی بانک کشاورزی، بخش‌داری، خانه بهداشت، معلمان مدرسه و هیئت‌های مذهبی و پرسش از خود اعضای انجمن استفاده کرده است. بنا بر مطالعات میدانی به عمل آمده تعداد ۳۰ انجمن اعتبار و پس‌انداز روستایی را شناسایی شد که این انجمن‌ها در کل به دو شکل فعالیت دارند:

- برخی از این انجمن‌ها، به سبب تعلق مکانی / روستایی اعضا تشکیل می‌شود.

- برخی دیگر تشکلهای فامیلی است که این قسم از انجمن‌ها تعدادشان بیشتر است. علاوه بر انجمن‌های صندوق پس‌انداز که پول در آن

پس‌انداز می‌گردد، برخی از انجمن‌هایی که در این منطقه فعال‌اند حالت چرخشی دارند و پول گردآوری شده یکجا به یک نفر طبق قرعه‌کشی داده می‌شود و این حالت تا نفر آخر ادامه دارد و برخی دیگر از انجمن‌ها فعالیت نامنظم دارند؛ چراکه این انجمن‌ها قوانین مشخصی برای اجرای کار آنها وجود ندارد و در شرایط خاصی تشکیل جلسه می‌دهند. از این‌رو، بجز این دو گروه اخیر، انجمن‌هایی هستند که اثربخشی آنها بر روستاها کم و فعالیتشان نامنظم است؛ تعداد ۲۶ انجمن در منطقه مورد مطالعه وجود دارد که از نظر تعداد عضو، اعضای آن از ۸ تا ۲۷ عضو متغیر است (جدول ۱).

جدول ۱. انجمن‌های موجود در روستاهای مورد مطالعه

شماره	نام روستا	تعداد اعضا	شماره	نام روستا	تعداد اعضا
۱	زربوت	۱۵	۱۴	سماکوش محله	۱۷
۲	فیروزجاثابت	۱۶	۱۵	فک	۲۷
۳	گاوزن محله	۲۱	۱۶	کوهپایه سرا	۱۹
۴	چالرز	۲۰	۱۷	لمسوکلا	۱۸
۵	پرمینا و شمیمون	۱۷	۱۸	هلی بن	۱۴
۶	دهچر	۱۴	۱۹	تورسو	۹
۷	جلیرود	۱۹	۲۰	چاسرکا	۱۷
۸	میرملک	۲۶	۲۱	وتیله	۲۷
۹	کربن	۱۹	۲۲	کمل‌چوسر	۱۱
۱۰	کریستو	۱۸	۲۳	ویشگون	۱۹
۱۱	هشتری	۱۷	۲۴	خلیل کلا	۱۶
۱۲	اری	۲۶	۲۵	مرتج بلکرون	۱۹
۱۳	درازکش	۲۷	۲۶	اسبو	۱۰
مجموع			تعداد کل انجمن: ۲۶		تعداد کل اعضا: ۴۷۸

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

مشارکت‌کنندگان ۳۰ نفر از سرپرستان خانوار روستایی بوده‌اند که شغل آنها یا فقط دامداری و یا ترکیبی از مشاغل گارگری روزمزد، کشت محصولات زراعی، زنبور عسل و رانندگی با دامداری بوده است. از کل افراد مشارکت‌کننده ۵ نفر بی‌سواد، ۵ نفر تا پنجم ابتدایی، ۷ نفر تا سوم راهنمایی و

۶ نفر دیپلم و ۷ نفر بالاتر از دیپلم سواد داشته‌اند. نتایج رده‌بندی این افراد در طبقات سنی نشان می‌دهد که ۷ نفر از این افراد در گروه سنی تا ۳۰ سال، ۱۰ نفر از ۳۰ تا ۴۰ سال، ۸ نفر از ۴۰ تا ۵۰ سال، ۴ نفر از ۵۰ تا ۶۰ سال و ۱ نفر بالاتر از ۶۰ سال قرار دارند (جدول ۲).

جدول ۲. ویژگی‌های سنی و تحصیلی افراد مشارکت کننده

تعداد					ویژگی
بالاتر از دیپلم	از سوم راهنمایی تا دیپلم	از پنجم ابتدایی تا سوم راهنمایی	تا پنجم ابتدایی	بیسواد	سطح تحصیل
۳	۵	۷	۶	۴	سطح سواد
بالاتر از ۶۰ سال	از ۵۰ تا ۶۰ سال	از ۴۰ تا ۵۰ سال	از ۳۰ تا ۴۰ سال	تا ۳۰ سال	رده‌های سنی
۱	۴	۸	۱۰	۷	سن

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

• اسکان انسان و دام

مسکن و کیفیت آن از جمله مسائل مهم در توسعه نواحی روستایی است. علاوه بر این محل اسکان دام روستاییان (طویله و اصطبل) از دیگر شاخص‌های کالبدی توسعه روستایی است که کیفیت و کمیت آن بر بهبود معیشت روستاییان تأثیرگذار است. این مسئله در داده‌های میدانی تحقیق نیز به خوبی آشکار شده است. بسیاری از مصاحبه‌شوندگان بر این نکته تأکید داشته‌اند که در برخی از موارد انجمن‌های پس‌انداز و اعتبار یا برای خودشان و یا برای افراد دیگر موجبات ساختن یا تعمیر منازل مسکونی را مهیا نموده است. در این راستا مشارکت‌کننده‌ای چنین اظهار داشت که:

«..... پولی که از صندوق می‌گیریم یکی از جاهایی که خرج می‌کنیم ساختن و یا تعمیرات خانه هست من خودم هم برای خونه اینجام و هم برای خونه بیلاقی مبلغی از همین صندوق وام گرفتم خوبه یه کم کمک شد. برای دیگر اعضا هم پیش آمده به خصوص برای جوانان، اینایی که تازه می‌خواهند زندگی را شروع کنن بسیار پیش می‌آید از اینجا قرض و یا وام می‌گیرند (p5)».

و یا: «..... من یه بار که پسریم که در تهران برای خود منزلی اجاره کرده بود از اینجا برای تامین پول پیشش وام رفتم حدود سه میلیون تومن بود (p20)».

در خصوص اسکان دام نیز یکی از مصاحبه‌شوندگان بیان داشت که:

با استخراج معناها، مقوله‌بندی و در کل عملیات استقرایی بر روی داده‌های گردآوری شده در محدوده مورد مطالعه، اثربخشی انجمن‌های اعتبار و پس‌انداز بر شاخص‌های کالبدی توسعه روستایی در ۲ مقوله اصلی شامل تأثیر بر سرمایه‌های فیزیکی و سرمایه‌های طبیعی دسته‌بندی می‌گردد. محقق با مرور مکرر بر معناهای استخراج شده در جهت استخراج دو مقوله کلی به مقولات فرعی‌تری نیز دست یافته است. این خرده مقولات برای مقوله کلی سرمایه فیزیکی شامل اسکان دام و انسان، ارتباطات فیزیکی و دیجیتالی و تأسیسات روستایی است و همچنین خرده مقوله‌های سرمایه طبیعی شامل حفظ محیط‌زیست، منابع آب و رودخانه، مالکیت اراضی و تعداد و کیفیت دام می‌باشد. در ادامه ارائه یافته‌ها به تفکیک چگونگی انتزاع هر یک از خرده مقوله‌ها بیان می‌گردد:

۱. سرمایه فیزیکی

از جمله مقولاتی که در بررسی‌های مربوط به اثرات انجمن بر توسعه کالبدی روستایی از یافته‌های میدانی منتج شده، مقوله سرمایه فیزیکی است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که سه خرده مقوله اسکان انسان و دام، ارتباطات فیزیکی و دیجیتالی و تأسیسات روستایی موجبات بهبود معیشت و ارتقای کیفیت زندگی روستاییان را فراهم کرده است. در ادامه هر سه خرده مقوله به تفکیک تشریح می‌گردد:

تأسیسات سکونتگاه‌های روستایی است. بررسی داده‌های میدانی نشان می‌دهد که روستاییان عضو انجمن، این نهاد را در این زمینه کارآمد می‌دانند. در این راستا، چندین مورد از داده‌های میدانی بر این نکته صحت گذاشته‌اند. به طور مثال یکی از مصاحبه‌شوندگان در ارتباط با زمین ورزشی و امکانات آن چنین اذعان داشت که:

«..... همین زمین فوتبالی که در روستای مان هست اعضای صندوق هم خودشون در چندین مرحله اینو کردن آماده کردن چندین بار پول گذاشیم ان را بهسازی کردیم ...امکانات بازی خریدیم اگه ماها مشارکت نمی کردیم الان زمین بازی هم نداشتیم (p11)».

از موارد دیگری که مصاحبه‌شوندگان در لابه‌لای اظهارتشان در ارتباط با ایجاد و نگهداری تأسیسات روستایی اذعان داشته‌اند می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود: «..... ما خانه‌به‌داشت روستامون را با کمک درمانگاه منطقه خدمت ساختمون و برخی موارد هزینه‌هاشو هم دادیم.....» (p26).

یا موردی دیگر:

«..... چندین بار برای روستامون پیش اومد که برای تعمیر و ساخت مدرسه‌مان هم از صندوق پول دادیم و هم به طور دسته‌جمعی برای کار فیزیکی کمک کردیم» (p5).

۲. سرمایه طبیعی

در محیط روستا، به خصوص روستاهایی با کیفیت کوهستانی - جنگلی، بعد طبیعی از جمله اجزاء مهمی است که باید در توسعه نواحی روستایی در نظر داشت. در این تحقیق، بررسی نقش انجمن‌های اعتبار و پس‌انداز روستایی بر اجزاء طبیعی نواحی روستایی در قالب سرمایه طبیعی دسته‌بندی شده است. در دسته‌بندی معناها براساس تفاوت‌ها و شباهت‌ها در مقوله اصلی سرمایه طبیعی این نتیجه حاصل آمده است که انجمن‌ها بر حفظ محیط‌زیست، مالکیت اراضی، منابع آب و رودخانه تعداد و تنوع دام تأثیر داشته‌اند.

«اکثر ماهایی که عضو این صندوق هستیم دامداریم و پولی که می‌گیریم خیلی وقتاً در راه همین دامداری مون خرج می‌کنیم یکی از این موارد هم ساختن و تعمیرات جای دام است. اکثراً هم فصل پاییز و زمستان این وام رو زیاد می‌گیرن چون فصل ساخت و ساز جای دامه همه برای وام گرفتن فشار می‌آورند به صندوق.....» (p15).

• ارتباطات فیزیکی و دیجیتالی

جستجوی‌های میدانی نشان می‌دهد که بخشی از تأثیرات انجمن‌های در پیشرفت نواحی روستایی متوجه ارتباطات فیزیکی و دیجیتالی است. راه‌های ارتباطی در مناطق کوهستانی - جنگلی یکی از چالش‌هایی است که نسبت به دیگر نواحی روستایی نیاز به توجه بیشتری دارد. از این-رو، یافته‌ها نشان می‌دهد که از اهم کارکردهای انجمن‌ها بهبود راه‌های ارتباطی است. این تأثیر به دو صورت درک شده است: یک بخش از تأثیر با حضور مستقیم اعضای انجمن در بازسازی جاده‌ها در ارتباط است و جنبه دیگر پولی است که بدین واسطه صرف نگهداری و ایجاد راه-های ارتباطی می‌گردد. در این راستا می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

«..... اعضاء صندوق ما هر سال دو سه بار به طور دسته‌جمعی جاده روستامون را بهسازی می‌کنیم جوی کنارش رو تمیز می‌کنیم حاشیه جاده‌ها را باز می‌کنیم چراکه اگر خودمان دست به کار نشویم جاده‌مان بند می‌آید (p21)».

در زمینه تأمین مالی برای بهسازی و ایجاد راه‌های ارتباطی روستایی، یکی مصاحبه‌شوندگان اذعان داشت که: «اعضای این صندوق همه اهالی همین روستا هستند هر مسئله‌ای که برای روستا داشته باشیم در جلسات صندوق معمولاً مطرح می‌کنیم. جاده‌مون چون که سرایشی سرازیری زیاد داره همیشه برایش خرج می‌کنیم شن می‌آریم؛ لودر می‌آریم از همین اعضای صندوق پول می‌گیریم و انجام می‌دهیم (p14)».

• تأسیسات روستایی

تأثیرات دیگر انجمن‌ها بر سرمایه فیزیکی قابل مشاهده است و آن کارکرد انجمن در زمینه ایجاد و نگهداری

• حفاظت از محیط زیست

از آنجا که منطقه مورد مطالعه از لحاظ طبیعی از غنای

«در لوله‌کشی آب برای این روستا اعضای صندوق واقعا کار کرده‌اند ما هر هفته یکی دو روز دست به دست هم دادیم تا آب لوله‌کشی روستامون راه بیافته، از پول صندوق هم برای تهیه غذا، کرایه، خرید لوازم لوله‌کشی، دستمز استفاده می‌شده این کار الان هم همچنان ادامه داره صندوق موجب شده همه بیان و کمک کنن و اگر این اتحاد اعضای صندوق نبود الان معلوم نبود آب لوله‌کشی روستامان به کجا می‌رسید (p₁₅)».

نگهداری و حفاظت از رودخانه در روستاهایی که رودخانه از حاشیه‌شان می‌گذرد نیز در مصاحبه‌های انجام شده به وضوح قابل کشف است. در این راستا یکی از افراد مصاحبه‌شونده ادعای داشت که:

«رودخانه‌ای که در پایین دست روستا هست مدتی بود فصولات دمی به داخل آن می‌رفت این مسئله را با نشست در همین جلسات حل کرده‌اند یک بار تو همین جلسات نامه ای برای اداره بهداشت نوشتیم و امضا کردیم تا بیان سروسامان بدهند به این روخانه (p₂₀)».

• مالکیت اراضی

مالکیت اراضی از جمله دیگر خرده مقوله‌های است که از وجود انجمن‌ها در نواحی روستایی تأثیر پذیرفته و در ذیل مقوله اصلی سرمایه طبیعی انتزاع گردیده است. یافته‌ها نشان داده است تأثیرپذیری مالکیت اراضی از انجمن از روستاییان در حوزه‌های خریدن زمین‌های زراعی، خرید خانه‌های ییلاقی و خرید جنگل برای تغلیف و تأمین علوفه دام درک شده است. در این راستا به اظهارات افراد ذیل اشاره نمود که در طول عضویت در انجمن این موارد را تجربه نموده‌اند:

«..... همه اعضای این انجمن افرادی اند که ییلاق- شون یکی است، هر سال یکی دو جلسه ما در ییلاق برگزار می‌گردد. پول‌هایی که از این صندوق هم در مناطق ییلاقی مان خرج می‌شود کسانی هم بودن که پول از اینجا گرفته برا خودشون زمین کاشت سیب زمینی و حیاط خریده‌اند و برای مناطق پایین دست ما هم همینجور (p₁₀)».

موردی دیگر در این راستا اشاره داشت:

بالایی برخوردار است، در برخی از مصاحبه‌های میدانی با افراد مشارکت کننده اشاره‌هایی به حفاظت از محیط‌زیست نواحی روستایی شده است. جمع‌آوری آشغال از محیط‌های روستایی و ساماندهی فضولات حیوانی از جمله نکاتی بود که از افراد مشارکت کننده بدان اشاره داشته‌اند. به طور مثال مصاحبه‌شونده‌ای بیان کرد:

«..... در روستایی ما هر ساله یکی دوبار ما مسیر جاده و خیابان‌های اصلی خودمون رو، خودمون تمیز می‌کنیم اشغالشو جمع می‌کنیم هر چند افراد غیر عضو صندوق هم هستند اما محرک اولیه این کار صندوق است علاوه بر این هر بار که باهم می‌شنیم هم راجع به حفظ محیط زیست این روستا و به روستایی ییلاقی مون توجه داریم صحبت میشه در ارتباط حفظ محیط زیست مان».

یا مصاحبه دیگری بیان داشت:

«..... فضولات حیوانی همیشه برای این روستا مشکل سازه، حتی درگیری برخی افراد همسایه در ارتباط با این موضوع در همین جا صحبت کردیم مسئله را حل کردیم.....».

درخصوص مسئله خرید و فروش و دست‌اندازی افراد غریبه در اراضی کشاورزی و بکر روستایی، یکی از مصاحبه‌شوندگان، این صندوق را در این زمینه اثرگذار دانسته و بیان نمود که:

«..... الانا که افراد غریبه میان ایجا زمین می‌خرند و یا به خصوص روستاهای ییلاقی مون زمین می‌خرند صندوق باعث میشه ما بیشتر در جریان قرار بگیریم و دسته جمعی به حفظ روستامون کمک کنیم و حساسیت بیشتری داشته باشیم».

• منابع آب و رودخانه

بررسی یافته‌های میدانی در این راستا نشان می‌دهد که یکی از کارکردهای انجمن‌های روستایی در منطقه مورد مطالعه، کارکردی است این انجمن در در زمینه تأمین منابع آب و نگهداشت رودخانه‌های جاری در حواشی روستا دارد. در این راستا می‌توان به اظهارات افراد مشارکت‌کننده اشاره نمود که بیان داشته‌اند:

«..... من خونه‌ای که در شهر بابل خریده‌ام از این صندوق وام گرفته‌ام و این ایام کم کم دارم قسط آن را پرداخت می‌کنم (p₁₇)».

نمونه‌ای دیگر چنین اذعان داشت که:

«من به عنوان مدیر این صندوق از ابتدای صندوق بودم این صندوق برای افرادی جنگل می‌خرند اونا رو در اولویت قرار می‌دهد اصلاً هدف ما اینه در مواقع خرج سنگین کمک هم کنیم کی از این موارد هم همینه که کسی ملک جدیدی بخره (p₃₀)».

افراد مشارکت‌کننده در این خصوص اظهار داشته است که: «چندین مورد برای من پیش اومده که گاو خریده‌ام و از این صندوق قرض کرده‌ام اصلاً این عادیه برای خیلی‌ها پیش آمده خیلی از این فرصت استفاده می‌کنند در مواقعی که دام با شرایط مناسبی قیمت براشون اومده باشه از این صندوق وام می‌گیرند و گاو و گوسفند می‌خرند (p₂₇)».

موردی دیگر از مصاحبه‌های میدانی حاکی از این است که:

«..... شما در نظر بگیریدین همینه که صندوق در چندین

مورد موجب شده که فردی بخاطر نیاز ضروری به پول گاو و گوسفنداش را نفروشد این یعنی اینکه بر تعداد دامش تأثیر داشته یا اینکه فردی هست گاو داره کنارش وام می‌گیره چندتا گوسفند می‌خرد یا زنبور می‌خرد و یا (p₁₆)».

روند استقرای هر یک خرده مقولات وابسته به مضمون اصلی توسعه کالبدی سکونتگاه‌های روستایی در جدول (۳) ارائه شده است.

• تعداد و تنوع دام

بررسی‌های میدانی نشان داده است که شغل بسیاری از اعضای انجمن‌ها دامداری (پرورش گاو و گوسفند) می‌باشد. از این‌رو، طبیعی است که می‌توان در دسته‌بندی معناها خرده‌مقوله‌ای را با عنوان «تأثیر انجمن بر تعداد و کیفیت دام» افزود. یافته‌های میدانی نشان می‌دهد که انجمن‌ها در برخی موارد موجبات افزایش کمی و کیفی دام را برای روستاییان عضو فراهم نموده است. یکی از

جدول ۳. روند استقرا و استخراج مقوله‌ها و خرده مقوله‌های بعد کالبدی توسعه روستایی

منابع	واحد‌های معنایی فشرده شده	خرده مقوله	مقوله	مضمون	سازه
P ₅ , P ₁₃ , P ₁₄ , P ₁₅ , P ₁₆ , P ₁₉ , P ₂₀ , P ₂₁ , P ₂₅ , P ₂₉ , P ₃₀	- گاهی اوقات اعضای با وام گرفتن از صندوق در ساخت و تعمیر مسکن خود اقدام می‌کنند. - گاهی اوقات اعضای با وام گرفتن از صندوق در ساخت و تعمیر طویله و انبار و جای دام خود اقدام می‌کنند. - صندوق بر تأمین هزینه اجاره منزل توسط روستاییان برای اعضا خانواده خود تأثیرگذار بوده است. - اعضا با وام گرفتن از صندوق بر خرید و یا ساخت خانه در مناطق بیلاقی‌شان اقدام می‌کنند.	اسکان انسان و دام	سرمایه فیزیکی	توسعه کالبدی	توسعه روستایی
P ₁ , P ₄ , P ₅ , P ₆ , P ₇ , P ₁₄ , P ₂₁ , P ₂₅ , P ₂₆ , P ₂₇ , P ₃₀	- پولی که در صندوق است را گاهی اوقات برای بازسازی و تعمیر جاده روستایی به کار می‌بریم. - پولی که در صندوق است را گاهی اوقات برای روشنایی و نصب چراغ برق جاده روستایی به کار می‌بریم. - صندوق بر تجهیز خانوارهای روستایی به تلفن همراه و ثابت تأثیرگذار بوده است. - صندوق بر راه اندازی تلفن سیمی روستا تأثیرگذار بوده است.	ارتباطات فیزیکی و دیجیتالی			

P ₅ , P ₁₁ , P ₁₃ , P ₁₄ , P ₂₆	• صندوق در زمینه ساخت و تعمیر تأسیساتی مانند خانه بهداشت، مدرسه، موتورخانه، زمین ورزشی ... تأثیرگذار بوده است.	تأسیسات روستایی			
P ₁₄ , P ₁₅ , P ₁₆ , P ₁₉ , P ₂₀ , P ₂₁ , P ₂₅ , P ₂₉	• اعضای صندوق با کمک مالی و فیزیکی خود آب شرب روستای- مان را راه اندازی کرده‌اند. • صندوق بر دسترسی به آب آشامیدنی و آب مصرفی مورد نیاز دام تأثیرگذار بوده است. • اعضای صندوق بر نگهداری رودخانه و چشمه و یا چاه کمک کرده تا آب آنها سالم بماند.	منابع آب و رودخانه			
P ₂₅ , P ₂₂ , P ₁₈ , P ₆ , P ₃ P ₂₆ , P ₂₇ , P ₂₈ , P ₃₀	• با تشکیل جلسات ما روستاییان نسبت به حفظ و نگهداری جنگل جدی‌تر می‌شویم. • گاهی اوقات به واسطه عضویت در صندوق زمینه‌هایی جمع‌آوری آشغال از حاشیه جاده و رودخانه روستامون هم فراهم می‌گردد. • صندوق در زمینه ساماندهی فضولات حیوانی و اشغال در سطح روستا در سطح منطقه هم تأثیرگذار بوده و افراد مشکلاشان را اینجا با هم حل می‌کنند. • اعضای صندوق دست به دست هم می‌دهند و از فروش زمین به غریبه‌های ثروتمند جلوگیری می‌کنند و بر دست‌اندازی زمین‌های توریستی بیلاقی تأثیرگذار بوده است.	حفاظت از محیط زیست	سرمایه طبیعی		
P ₁₀ , P ₁₅ , P ₁₆ , P ₁₇ , P ₁₈ , P ₁₉ , P ₂₇ , P ₂₈ , P ₂₉ , P ₃₀	• اعضای صندوق در مواقع خرید زمین در شهر روی کمک این صندوق حساب می‌کنند. • با عضویت در صندوق خیلی‌ها برای خودشان در بیلاق منزلی تهیه کرده‌اند در واقع صندوق موجب شده موانع مالی و اجتماعی برطرف شود. • صندوق بر افزایش مالکیت از جنگل تأثیرگذار می‌باشد. گاهی اوقات دامداری جنگلی برای تعلیف خود می‌خرد اعضای صندوق برای او امتیازی قائل می‌شوند.	مالکیت اراضی			
P ₁₆ , P ₁₇ , P ₁₈ , P ₁₉ , P ₂₇ , P ₂₈ , P ₂₉ , P ₃₀	• افراد عضو صندوق از فرصت استفاده می‌کنند با کمک صندوق برای خودشون دام می‌خرند و تعدادشان افزایش می‌دهند. • صندوق بر تنوع نوع دام تأثیر داشته است، چرا که مثلاً دامدار از صندوق وام گرفته و زنبور هم خریده است.	تعداد و تنوع دام			

مأخذ: یافته‌های تحقیق

روستا نیستند و یا احیاناً انجمن‌ها ماهیت مکانی ندارند و جمعیت دائماً در حال چرخش است. مشاهدات نشان می‌دهد که اعضای انجمن‌ها از نقاط مختلف شهرستان بابل، خارج از شهرستان بابل مثل شهرستان‌های آمل، قائم‌شهر، ساری، سوادکوه، فیروزکوه و حتی شهر تهران گرد هم می‌آیند. این مسئله بیانگر جریان فضایی جمعیت بین نقاط روستا - روستا، روستا - شهر و شهر - روستاست. در این راستا می‌توان به برخی از مصاحبه‌های میدانی اشاره نموده که بر جریان فضایی جمعیت بین نقاط صحنه می‌گذاشته‌اند:

«..... تشکیل جلسات اجباری است افراد هر جایی که باشند باید شرکت کنند و اکثر اوقات هم همه شرکت می‌کنند چه از شهر دیگری باشند. چه از روستایی دیگری باشند (p₁)».

«.... جلسات ما سالی دو بار در شهر تهران هم برگزار می‌شود و اونا هم همیشه میان، صندوق باعث شده است ما به نقاط مختلف استان مان برویم (p₂₀)».

یا:
«..... همه اعضایی که اینجا می‌بینید همه‌شان ساکن اینجا نیستند؛ اعضای صندوق ما از خیلی جاها هستن از ساری، آمل، فیروزکوه می‌آیند و همین طور ما می‌رویم (p₂₃)».

یا:
«.... صندوق ما تقریباً کل مناطق شهرستان بابل را در طی یک سال یک درو کامل می‌زند و هر بار در جایی از این شهرستان؛ از روستاهای جلگه‌ای بابل، از شهر بابل؛ از همه جا (p₁)».

یا:
«..... از بین اعضای این صندوق سه چهار نفر هستند که در شهر فیروزکوه زندگی می‌کنند این صندوق شده آنها مجبور می‌شوند می‌آیند و یا ما سالی یکی دو بار به اینجا سفر می‌کنیم..... (p₁₈)».

• جریان پول

جریان فضایی بعدی که به واسطه تشکیل این انجمن‌ها شکل گرفته است جریان فضایی پول است. - همان طور

در فرآیند استقرائی، تفکیک، مقایسه‌سازی و همترازسازی معناهای کشف شده از داده‌های میدانی، محقق به این نکته پی برده است که در مقوله‌بندی، معناهایی وجود دارند که می‌توان آنها را در خرده مقوله‌های جریان آگاهی، جریان جمعیت و جریان پول تقسیم‌بندی می‌کرد و از این‌رو، آنها در مقوله کلی «بعد فضایی توسعه روستایی» درج شده‌اند. در ذیل به چگونگی استخراج هر یک خرده مقوله‌ها به تفکیک اشاره می‌گردد:

• جریان آگاهی

با بررسی میدانی و مطالعه نزدیک انجمن‌های فعال در منطقه مورد مطالعه می‌توان جریان آگاهی در سطح فضا را دریافت. به نحوی که تشکیل جلسات بستری را فراهم نمود تا میان اعضا که از نقاط مختلف شهرستان بابل، حتی خارج از شهرستان و حتی خارج از استان عضو این انجمن‌ها هستند، کنشی برقرار شود و حاصل این کنش، کسب آگاهی و انتقال اطلاعات از نقاط مختلف به روستاهای محل تشکیل انجمن‌هاست. مشاهدات میدانی نشان می‌دهد که انتقال اطلاعات از شهر به روستا و از روستا به روستا به واسطه ایجاد کنش ناشی از جلسات برای روستاییان فراهم می‌گردد. برخی از مصاحبه‌های میدانی به انتقال فضایی اطلاعات اشاره داشته‌اند که، به طور نمونه، به موارد زیر می‌توان اشاره کرد:

«.... برخی از اعضای این انجمن ساکن شهر هستند تشکیل جلسات که میشه با ما میریم شهر و یا اونا میان روستا برای ما سالی دو سه باری اتفاق می‌افته که میریم شهر وقتی ماها باهم می‌شینیم اطلاعاتی در زمینه‌های قیمت زمین، اوضاع کاروکاسبی، قیمت دام و محصولات دامی هر چیزی که مربوط به بازار باشه در این جلسات رد و بدل میشه (p₂)».

• جریان جمعیت

مقوله دیگر در بعد فضایی توسعه نواحی روستایی در نتیجه اثرات انجمن‌ها، تأثیری است که انجمن‌ها بر جریان فضایی جمعیت گذاشته‌اند. مشاهدات میدانی نشان می‌دهد که در همه انجمن‌ها افراد عضو ساکن همان

که بیان شد، بخشی از کارکرد این انجمن‌ها در حوزه مبادلات پولی - مالی است. به تبعیت از جریان جمعیت، جریان پولی‌ای بین نقاط روستایی - روستایی، روستایی - شهری و شهری - روستایی برقرار شده است. این مسئله در مشاهدات و مصاحبه‌های میدانی با افراد مشارکت‌کننده نیز تصدیق گردیده است. به نحوی که برخی از افراد مشارکت‌کننده جریان فضایی پول را در اظهارات خود بیان داشته‌اند. به طور مثال:

«..... صندوق برای ما زمینه را فراهم کرده تا کسانی که به شهر مهاجرت کرده‌اند در این صندوق پول پس‌انداز کنند (p₁₂)».

یا؛

«..... در صندوق افرادی از روستاهایی دیگه هستند که پولشان به واسطه صندوق در اینجا خرج می‌شود (p₁₃)».

یا؛

«.....گاهی اوقات فرد شهری که عضو است برای خرید زمین خود در شهر، یا خرید هر چیز دیگر از این صندوق برای این کار وام می‌گیرد (p₂₉)».

روند هر یک از خرده مقولات وابسته به مضمون اصلی توسعه فضایی سکونتگاه‌های روستایی در جدول (۴) ارائه شده است.

جدول ۴. روند استقرایی استخراج مقوله‌ها و خرده مقوله‌های و مضمون اصلی

منابع	واحد‌های معنایی فشرده شده	خرده مقوله‌ها	مقوله‌ها	مضمون	سازه
P ₁ , P ₂ , P ₃ , P ₄ , P ₁₄ , P ₁₈ , P ₁₉ , P ₁₆ , P ₂₆ , P ₂₇ ,	برخی از اعضا ساکن شهر هستند و با هم بودن ما اطلاعاتی از شهر مثلاً قیمت زمین، وضع کار و کاسبی، اطلاعات سیاسی و اجتماعی هم به ما می‌رسد. با توجه اینکه گاهی افراد عضو از روستاهای مختلف می‌آیند از اطلاعات آنجا هم با خبر می‌شویم و اطلاعات ما رد و بدل می‌شود.	- انتقال اطلاعات از شهر به روستا - انتقال اطلاعات از روستاهای همجوار - انتقال اطلاعات از روستا به شهر	جریان آگاهی	توسعه فضایی	توسعه روستایی
P ₁ , P ₂ , P ₁₃ , P ₁₅ , P ₁₈ , P ₁₉ , P ₂₀ , P ₂₃ ,	تشکیل جلسات اجباری افراد هر جایی که باشند باید چه از شهر دیگری باشند. چه از روستایی دیگری باشند گاهی اوقات جلسات ما در شهر حتی تهران هم برگزار می‌شود.	- جریان جمعیت از روستا به شهر - جریان جمعیت از شهر به روستا - جریان جمعیت از روستا به روستایی	جریان جمعیت		
P ₁₉ , P ₅ , P ₁₂ , P ₁₃ , P ₁₆ , P ₁₇ , P ₁₈ , P ₂₀ , P ₂₉ , P ₃₀	صندوق زمینه را فراهم کرده کسانی به شهر مهاجرت کرده و وضع مالی بهتری یافته از آنها برای اهداف متعدد فردی و جمعی کمک بگیریم. در صندوق افرادی از روستاهایی دیگه هستند که پول شان به واسطه صندوق در اینجا خرج می‌شود. گاهی اوقات فرد شهری که عضو است برای خرید زمین خود در شهر یا خرید هر چیز دیگر پول از این صندوق به شهر می‌رود.	- جریان پول از شهر به روستا - جریان پول از روستا به روستا - جریان پول از روستا به شهر	جریان پول		

مأخذ: یافته‌های تحقیق

بحث و نتیجه‌گیری

انجمن‌های اعتبار و پس‌انداز روستاییان، شبکه‌ای اجتماعی از روستاییانی است که با اهداف اجتماعی - اقتصادی، بنا به وجه مشترک خاص نظیر نسبت‌های فAMILI، همزیستی مکانی و یا اشتراکات شغلی و ... به صورت خودجوش تشکیل گردیده است که می‌توان از منظر مختلف بدان نگریست. یکی از درپچه‌های مطالعاتی در برخورد با چنین تشکلهای محلی، کارکردی است که آنها در فضای روستایی دارند. از جمله این کارکردها، می‌توان به کارکرد فضایی - کالبدی این شبکه اجتماعی اشاره نمود. پژوهش حاضر کارکرد مورد اشاره را در فضای روستایی روستاهای کوهستانی - جنگلی منطقه بندپی شرقی شهرستان بابل پی گرفت که نتایج بررسی داده‌های میدانی حکایت از این دارد که این انجمن‌ها بر بعد محیطی توسعه روستایی تأثیرگذار بوده‌اند. در واقع، با مرور مکرر بر داده‌های حاصل از مشاهدات و مصاحبه‌های میدانی می‌توان این تأثیرات را در دو مقوله سرمایه فیزیکی و سرمایه طبیعی دسته‌بندی کرد.

تحلیل یافته‌ها نشان می‌دهد که سرمایه‌های فیزیکی متأثر از انجمن‌ها شامل اسکان دام و انسان، ارتباطات فیزیکی و دیجیتالی و تأسیسات روستایی است. محل سکونت دام از جمله پارامترهای تأثیرگذار بر کسب و کار دامداران است که بخشی از هزینه‌های خانوارهای روستایی دامدار متوجه همین بخش است. از این‌رو، بررسی میدانی نشان داده است که بخشی از اعتبارات گرفته شده از انجمن، به طور مستقیم و یا غیرمستقیم، در این بخش هزینه شده است. هم راستا با این نتیجه پژوهش کسول (۲۰۱۳) و اُدین (۲۰۱۱) نیز نشان داده‌اند که این گونه تشکلهای بر کیفیت کشاورزی و به طور خاص بر کیفیت دمداری روستاییان و اعضای این تشکل مورد فایده قرار گرفته است. از سوی دیگر، نتایج نشان می‌دهد که محل سکونت روستاییان نیز در برخی از مواقع از پیامدهای مثبت انجمن برخوردار گردیده و بر ارتقای کمیت و کیفیت آن اثرگذار بوده است. این نتیجه را جانسون و روگالی نیز در پژوهش‌شان نشان داده‌اند. به

نحوی که اینان اثر چنین تشکلهای محلی را مهم برشمرده و ساماندهی این انجمن‌ها را به سبب کارکرد پراهمیت‌شان توصیه کرده‌اند. مسئله دسترسی فیزیکی و دیجیتالی با توجه به ماهیت فضایی نواحی جنگلی - کوهستانی با روستایی پراکنده از جمله مسائل مهم توسعه یافتگی است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که انجمن‌ها در زمینه کمیت و کیفیت راه‌های دسترسی مؤثر واقع شده است. بازسازی و تعمیر جاده‌های روستایی، روشنایی مسیر جاده و کمک به تلفن‌کشی روستا از این جمله است. کولمن (۱۹۹۹) در پژوهش خود به این نکته اشاره و این را در نتیجه کارکرد این تشکلهای بسیار مهم تلقی کرده است. یکی دیگر از مقوله‌های سرمایه فیزیکی که از انجمن‌های مالی محلی تأثیر پذیرفته است تأسیسات روستایی است. نتایج تحقیق در محدوده مورد مطالعه نشان داده است که تأسیسات روستایی مانند خانه بهداشت، مدرسه، زمین فوتبال و جز اینها با وجود انجمن بر کیفیتشان افزوده شده و انجمن‌های روستایی در زمینه احداث و تعمیرات آنها نیز فعالیت‌هایی دارند. بیزا کشیسا (۲۰۰۹) هم در پژوهش خود به تأثیر این تشکلهای بر برخی از تأسیسات روستایی اشاره کرده است. البته بسیاری پژوهش‌های انجام گرفته حول اثربخشی چنین تشکلهایی بر نواحی روستایی به طور غیر مستقیم بر این نکته صحه گذاشته‌اند که از جمله می‌توان به بول (۲۰۱۳)، اُدین (۲۰۱۱) و برانن (۲۰۱۰) اشاره نمود.

سرمایه طبیعی از دیگر خرده مقوله‌های مرتبط با بعد توسعه کالبدی روستایی استخراج شده است. در واقع قسمتی از تأثیرات انجمن‌ها که متوجه افزایش کیفیت منابع آب و رودخانه، مالکیت اراضی و افزایش تعداد و تنوع دام است در مقوله سرمایه طبیعی جای می‌گیرد. کمک مالی و فیزیکی به تأمین آب شرب مورد نیاز روستا از جمله پارامترهایی است که در مصاحبه‌های گوناگون بدان اشاره شده است. بهبود سطح کیفی روخانه‌ها در سکونتگاه روستایی که در حواشی آن چنین وضعیتی وجود داشته در اثر این تشکلهای بسیار آشکار بوده است. به این نتیجه در برخی از پژوهش‌ها نیز اشاره شده است.

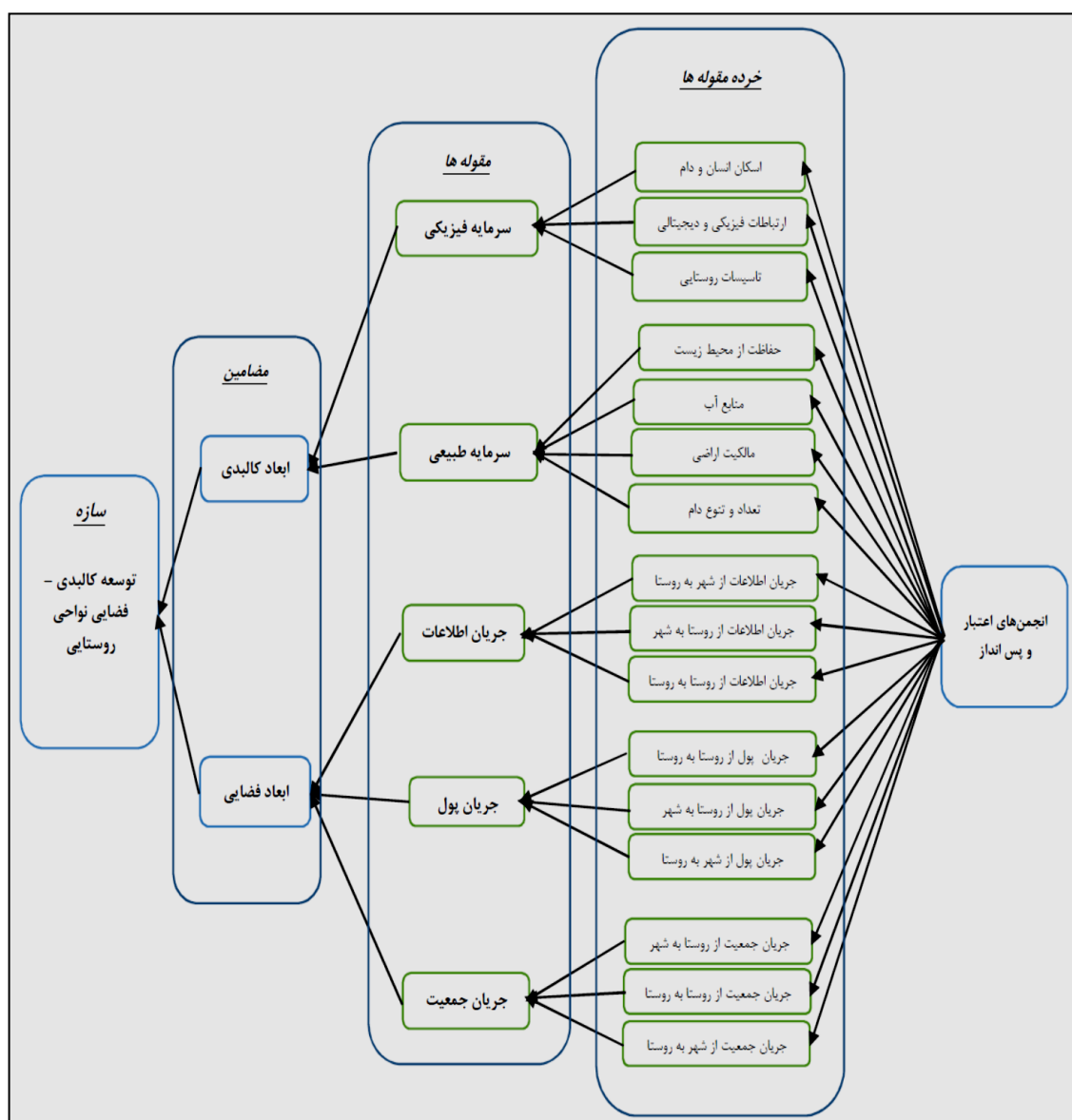
دیگر از جمله شهرها برقرار کرده‌اند و جریانی از اطلاعات، جمعیت و پول را شکل داده که در سطح محلی، منطقه‌ای و حتی ملی ظهور یافته است.

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که یکی از خرده مقولات انتزاع شده از مقوله اصلی بعد فضایی، جریان فضایی جمعیت است. اعضای این انجمن از نقاط مختلف بخش، شهرستان، استان و حتی استان‌های دیگر به این انجمن - ها می‌آیند و تشکیل جلسه می‌دهند. علاوه بر این، تشکیل جلسات بسیاری از این انجمن‌ها به صورت چرخشی در نقاط مختلف انجام می‌گردد که نوع دیگری از جریان جمعیت را شکل می‌دهد. جریان فضایی دیگر به تبعیت از جریان جمعیت، جریان اطلاعات است که منابع آن افرادی‌اند که از نقاط گوناگون آمده‌اند و نتیجه آن امتزاج اطلاعاتی است که از نواحی مختلف سرچشمه گرفته است. در نهایت بنا به ماهیت انجمن‌های اعتبار و پس‌انداز روستایی، می‌توان جریان فضایی پول را نیز بین نواحی جغرافیایی گوناگون کشف کرد. این جریان متقابل بین نقاط روستا - روستا، شهر - روستا و روستا - شهر شکل می‌گیرد که در انجمن‌ها ذخیره می‌گردد و یا از انجمن برداشته می‌شود و در عرصه گوناگون فضایی هزینه می‌گردد.

در مجموع، با توجه به بحث‌های انجام گرفته شده می‌توان ابعاد اجتماعی - اقتصادی اثربخشی انجمن‌های اعتبار و پس‌انداز روستایی را در شکل (۲) نشان داد.

از آن جمله می‌توان به بول (۲۰۱۳) و اینوکو (۲۰۱۲) اشاره نموده که آنان این گونه تشکلهای را با توجه اهمیت مسئله تأمین آب برای ادامه حیات سکونتگاه‌های روستایی بسیار مهم شمرده و در راستای توانمندسازی این گونه تشکلهای آموزش و ترویج را بیش از پیش ضروری دانسته‌اند. افزایش مساحت زمین‌های بیلاقی، جنگلی، جلگه‌ای و یا خرید منزل در شهر از تأثیراتی است که در مقوله سرمایه طبیعی جای می‌گیرد. این موارد تا جایی برای انجمن اهمیت دارد که اعضای انجمن افرادی را که مالکیت اراضی را افزایش داده‌اند در گرفتن اعتبار در اولویت قرار می‌دهند. افزایش تعداد دام و تنوع نوع دام نیز همانند مقوله مالکیت اراضی است که از کمک‌های انجمن‌ها متأثر می‌شود و اعضای انجمن از این فرصت برای افزایش تنوع و تعداد دام خود بهره می‌گیرند. در این راستا بهبود کیفیت زمین کشاورزی شاخصی است که داس و بول (۲۰۱۳) از آن یاد می‌کنند و این شاخص را متأثر از تشکلهای محلی روستایی دانسته‌اند.

ادامه یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که مولفه‌هایی از تأثیرگذاری این گونه تشکلهای روستایی در منطقه مورد مطالعه وجود دارد که در ادبیات نظری بدان اشاره نشده و تحت عنوان اثرات فضایی تشکلهای بر توسعه نواحی روستایی از آن یاد شده است. منظور از این بعد از توسعه روستایی، پیوندها و ارتباطی است که نواحی روستایی منزوی به واسطه تشکیل انجمن‌ها با نواحی

شکل ۲. ابعاد کالبدی - فضایی اثربخشی انجمن‌ها بر توسعه سکونتگاه‌های روستایی

مشارکت روستاییان در تشکیل‌های محلی، به طور مستقیم و غیرمستقیم، بر کیفیت محیط‌زیست و سالم‌سازی رودخانه‌ها و تأمین آب مصرفی مورد نیاز تأثیرگذار بوده است. گسترش و تنوع‌بخشی به کسب و کار، به خصوص در حوزه دام و مرتع، از نکته‌های حائز اهمیت این پژوهش است که در اثر مشارکت مالی روستاییان به واسطه اعتماد و حمایت متقابل محصول دیگر همیاری روستاییان است. اما جریانات فضایی جمعیت، آگاهی و پول اثر دیگر شبکه‌های اجتماعی روستاییان است که در بسیاری از پژوهش‌ها این منظر از چنین شبکه‌های اجتماعی مفعول مانده است. نتایج نشان می‌دهد که با تعمق در سازوکارهای اجرایی

بدین ترتیب، یافته‌های تحقیق حکایت از این دارد که انجمن‌های اعتبار و پس‌انداز روستایی هرچند ماهیتاً تشکلی اجتماعی - اقتصادی‌اند و در بیشتر موارد بازخوردهای اجتماعی - اقتصادی و یا زیست‌محیطی آن مورد توجه قرار می‌گیرد؛ اما نمی‌توان در بررسی چنین تشکلهایی از وجه فضایی - کالبدی آنها غافل بود. از این‌رو، این پژوهش با هدف آشکارسازی این جنبه از پیامدهای انجمن‌های اعتبار و پس‌انداز در فضای روستایی انجام شد. نتایج نشان می‌دهد که مسکن، جاده، امکانات و تاسیسات روستایی به عنوان یکی بارزترین وجه کالبدی سکونتگاه روستایی از این انجمن‌ها تأثیر پذیرفته است.

کارآفرینی روستایی مورد مطالعه: بخش‌های زند و سامن (شهرستان ملایر). فصلنامه علمی - پژوهشی و بین‌المللی *انجمن جغرافیایی ایران*. دوره جدید. سال دوازدهم. شماره ۴۲. صص ۲۷۵ - ۲۵۷.

جانسون، سوزان؛ روگالی، بن (۱۳۸۳). *تأمین مالی خرد و کاهش فقر*. ترجمه پیروز ایزدی. تهران: انتشارات روستا و توسعه.

طالب، مهدی و دیگران (۱۳۹۱). «ارزیابی نقش مشارکت در طرح‌های توسعه مناطق روستایی (بررسی موردی: طرح تجمیع مناطق روستایی)». فصلنامه توسعه روستایی. دوره چهار. شماره ۱. صص ۱۸ - ۱.

علی‌الحسابی، مهران (۱۳۹۰). «نقش سازمان‌های مردم-نهاد رهبران محلی در توسعه روستایی، نمونه موردی: بندر لافت». فصلنامه مسکن و محیط روستا. شماره ۱۳۴. صص ۴۸ - ۳۵.

قرنی‌آرانی، بهروز (۱۳۹۳). «بررسی نقش برنامه‌ریزی مشارکتی در کاهش فقر روستایی به روش کیفی؛ مطالعه موردی: روستای لزور». پژوهش‌های روستایی. دوره ۵. شماره ۳. صص ۴۸۸ - ۴۶۷.

کلانتری، خلیل و دیگران (۱۳۹۱). «چشم‌انداز آینده جمعیت توسعه روستایی و چالش‌های مدیریت توسعه پایدار روستایی در ایران». فصلنامه روستا و توسعه. سال ۱۶. شماره ۲. صص ۲۳ - ۱.

مطبعی‌لنگرودی، سیدحسن و دیگران (۱۳۹۱). «توسعه کارآفرینی روستایی با تأکید بر نهادهای محلی (مطالعه موردی، بهاباد، استان یزد)». مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی. شماره سوم. صص ۲۵ - ۱.

مطبعی‌لنگرودی، سیدحسن (۱۳۸۰). «راهبردهایی در ارتباط با تحقق عدالت اجتماعی و توسعه پایدار». مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران. شماره ۱۵۷.

چنین تشکلهایی می‌توان اثرات فضایی آنها را بر سکونتگاه‌های روستایی به خوبی درک کرد.

در مجموع با توجه اثربخشی بالای انجمن‌های اعتبار و پس‌انداز روستایی و خودجوش بودن آنها به نظر می‌رسد که حمایت از آنها از سوی نهادهای رسمی محلی در حل مشکلات و موانع توسعه روستایی بسیار مؤثر باشد. همچنین به پژوهشگران علاقه‌مند به مطالعه چنین تشکلهای و یا مشابه آن پیشنهاد می‌گردد با توجه ماهیت بومی و نداشتن (یا حداقل کم) مشابه‌های بیرونی و، همچنین، سازوکارهای اجرایی غیرقابل درک آنها از بیرون، مطالعات عمیق‌تری در این خصوص را در برنامه پژوهشی خود قرار دهند.

منابع

احمدپور، امیر و دیگران (۱۳۹۳). «عوامل مؤثر بر عدم مشارکت شالی‌کاران استان مازندران در طرح یکپارچه‌سازی اراضی». فصلنامه روستا و توسعه. سال ۱۸. شماره ۲. صص ۱۸ - ۱.

ازکیا، مصطفی (۱۳۸۵). *دانشنامه جغرافیا*. تهران: انتشارات سازمان شهراری‌ها و دهیاری‌ها.

استعلاجی، علیرضا (۱۳۹۱). «بررسی الگوی مدیریت روستایی در ایران با تأکید بر مدیریت محلی و مشارکتی دهیاری‌ها». فصلنامه علمی - پژوهشی *انجمن جغرافیایی ایران*. دوره جدید. سال دهم.

بوچانی، محمدحسین (۱۳۹۲). «سازمان‌های مردم‌نهاد در تعامل با شوراهای ماهنامه‌شورها». شماره هفتم.

پاپلی‌یزدی، محمدحسین؛ ابراهیمی، محمدامیر (۱۳۸۷). *نظریه‌های توسعه روستایی*. تهران: انتشارات سمت.

ترکاشوند، زهرا (۱۳۹۲). «استراتژی توسعه مشارکتی

Brannen, N. (2010). *An Impact Study of the Village Savings and Loan Association (VSLA) Program in Zanzibar*. Tanzania, A thesis submitted to the faculty of Wesleyan University, in partial fulfillment of the requirements for the Degree of Bachelor of Arts with Departmental Honors in Economics.

Coleman, B. (1999). "The Impact of Group Lending in Northeast Thailand". *Journal of Development Economics* 60. (1). Pp. 105-141.

Collins, D.; Morduch, J.; Rutherford, S.; Ruthven, O. (2009). *Portfolios of the poor: How the world's poor live on \$2 a day*. Princeton University Press.

Das, S. K.; Bhowal, A. (2013). "Impact of micro finance: perceptions of direct stakeholders of self help groups". *Journal of Business and Economics Research*. 2 (6). Pp. 142-157.

Enyioko, Newman, C. (November 21, 2012). *Role of Non – Governmental organizations (NGOs) in rural development:: A Study of the six listed NGOs in RIVERS STATE, NIGERIA*. Medonice Consultiong and Research Institute.

Gosh, Biswajit (2009). "NGOs, Civil Society and Social Reconstruction in Contemporary India". *Journal of Developing Societies*.

Beyeza-Kashesya, J.; A. Mugasa, F. Kaharuzza, Makerere (2009). "Village savings and loans associations – an innovative community financing approach for safe motherhood". *Free communication (oral) presentations / International Journal of Gynecology & Obstetrics*. 107S2. S93–S396.

Ksoll, C.; et al. (2013). "Impact of Village Savings and Loans Associations: Evidence from a Cluster Randomized Trial". *Published The Rockwool Foundation Research Unit*. Study Paper No. 56.

Lewis, D. (2001). *NGOS and management: Searching for new models or reinventing the wheel*. Center for civil society in London of economics.

Sillberfein, G.; Marilyn, K. (2004). "Settlement form and Rural Development". *Scattered Versus Clustered Settlement*. Vol. 80. No. 5.

Uddin, M. S. (2011). *Role of Microcredit and Community- Based Organizations in a Wetland Area in Bangladesh*, A thesis submitted to the Faculty of Graduate Studies of The University of Manitoba in partial fulfillment of the requirements of the degree of Master of Natural Resources Management.

